

دانشگاه

علامه طباطبایی

دانشکده حقوق و

علوم سیاسی

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته
اندیشه سیاسی در اسلام

موضوع

جریان شناسی سوسیالیسم در
ایران بعد از انقلاب

اسلامی ۱۳۵۷

استاد راهنما

دکتر

حسین افشار

استاد مشاور

دکتر

محمد باقر خرمشاد

تهیه و تدوین

سیاوش رشیدی

دی

ماه ۱۳۸۶

بسمه تعالی
فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبایی

عنوان: جریان شناسی سوسیالیسم در ایران بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۸۵-۱۳۵۷)
محقق: سیاوش رشیدی
مترجم :-
استاد راهنما: دکتر حسین افشار استاد مشاور: دکتر محمد باقر خرمشاد داور: دکتر محمد جواد غلامرضا کاشی استاد
کتاب نامه: √ واژه نامه:
نوع پایان نامه: بنیادی: توسعه ای: کاربردی:
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد سال تحصیلی:
محل تحصیل: دانشگاه علامه طباطبایی ، دانشکده حقوق و علوم سیاسی
تعداد صفحات: ۲۸۳ صفحه
کلید واژه ها به زبان فارسی: جریان شناسی، سوسیالیسم، اپوزیسیون، براندازی، اصلاح طلبی، انقلابی
کلید واژه ها به زبان انگلیسی: Opposition ، Socialism ، Revolutionary ، Reforming ،

چکیده

الف. موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):

جریان سوسیالیستی در ایران از مهم ترین جریان‌های تأثیرگذار در عرصه سیاست، اندیشه و فرهنگ طی سده اخیر بوده است. بسیاری از محققین، ممنوع‌الفعالیت شدن حزب توده در سال ۱۳۶۲ را پایان عصر سوسیالیسم در ایران می‌دانند. لذا پژوهش‌های موجود، بررسی این جریان سیاسی را تا این مقطع محدود ساخته‌اند. این در حالی است که بازمانده‌های آن، چه در قالب احزاب و سازمان‌های سیاسی و چه گروه‌های روشنفکری و حتی مستقل به تبلیغ ایده‌های خود پرداخته‌اند بویژه بسیاری از آن‌ها سرنگونی جمهوری اسلامی را هدف اصلی خود قرار داده‌اند. بنا براین پرداختن به نظرات، مواضع و شیوه‌هایی که برای این هدف در نظر دارند از اهمیت زیادی برخوردار است. براین اساس، تحقیق حاضر بر آن است تا به نقطه نظرات، عملکردها و سیاست‌های نمایندگان این جریان سیاسی در مقطع بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۸۵-۱۳۵۷) پرداخته و آن‌ها را براساس مبنای مبارزاتی و یانظرات سیاسی شان طبقه‌بندی کند. در این پژوهش ضمن آشنایی با موارد یاد شده، تأثیرات تحولات جهان و ایران بر این جریان سیاسی را ملاحظه خواهیم کرد.

**ب. مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری
پرسش‌ها و فرضیه‌ها:**

سوال تحقیق: (جریان) سوسیالیسم سیاسی در ایران
بعد از انقلاب ۱۳۵۷ چه مسیری را طی کرد و سیر تحول آن
چگونه بوده است؟

فرضیه تحقیق: (جریان) سوسیالیسم سیاسی بعد
از انقلاب ۱۳۵۷ از حامی و اپوزیسیون منتقد به اپوزیسیون
برانداز تبدیل شد. این جریان سیاسی (با توجه به تحولات
ایران و جهان) برای نیل به اهداف خود ازبا گذار از مشی
مسلحانه اکنون حد واسط رویکرد انقلابی و رفرمیستی در
نوسان است.

برای رد یا تایید فرضیه سعی شد تا از منابع دست
اول استفاده شود. این منابع شامل روزنامه‌ها، جزوه‌ها و
کتاب‌های به جا مانده از نمایندگان جنبش بوده و بر
مواردی تاکید شده است که می‌توانست تبیین‌گر
دیدگاه‌های آنان باشد. علاوه بر این از سایت‌های احزاب
و سازمان‌های مورد بررسی نیز سود جسته شده است. از
دیگر منابع مورد استفاده کتاب‌های خاطرات فعالین چپ
است. با توجه به این که این آثار در زمانی غیر از دوره
فعالیت اشخاص به رشته تحریر درآمده‌اند، بنابراین جهت
متاثر نشدن از تحلیل‌های آن‌ها نهایت دقت به عمل آمده
است.

پ. روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روش- های نمونه گیری، ابزار اندازه گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده ها: تعریف مفاهیم:

جریان شناسی؛ جریان به معنای جاری شدن و روان شدن است. منظور از جریان فکری- سیاسی، حرکتی است اعتقادی با جهت گیری به سوی قدرت سیاسی در جامعه که درون خود احزاب، سازمان ها و به طور کلی نمایندگان را داراست. بر این اساس، جریان شناسی سیاسی عبارت است از شناخت بسترهای شکل گیری، سیر تحول، تعامل و نزاع میان احزاب و گروه های سیاسی و نیز افکار، گرایشات و نقش آن ها در برهه های زمانی مختلف.

سوسیالیسم؛ این اصطلاح که از واژه فرانسوی «سوسیال» گرفته شده است به معنای شریک و همراه است و در حوزه ادبیات سیاسی نظریه ای است که مالکیت و نظارت کل اجتماع را بر ابزار تولید دنبال می کند. در این پژوهش منظور از سوسیالیسم سیاسی مجموعه گروه ها، احزاب و سازمان های سیاسی ای است که بر اساس آموزه های سوسیالیستی جهت کسب قدرت و ایجاد جامعه ای سوسیالیستی عمل می کنند.

اپوزیسیون؛ این کلمه از واژه «اپوزیو» گرفته شده است که تداعی گر تقابل و رویارویی است. اپوزیسیون را می توان در چهار نوع جانشین، همسو، ترکیبی و برانداز طبقه بندی کرد. آنچه در این پژوهش بیشتر مورد نظر قرار گرفته است اپوزیسیون ترکیبی و بویژه برانداز است.

مشی مبارزه؛ در این پژوهش سه رویکرد مبارزاتی یعنی مسلحانه، انقلابی و اصلاح طلبانه مورد توجه قرار

گرفته اند. منظور از مشی مسلحانه استفاده از سازوکارهای نظامی جهت پیگیری اهداف سیاسی است که در نهایت امر سرنگونی نظام حاکم را دنبال می کند. در رویکرد انقلابی تاکید بر بسیج نیروهای نهفته در بطن جامعه جهت ایجاد تغییرات بنیادی است. به بیانی دیگر در این رویکرد، تاکید بر حرکت عظیم توده ها برای بر هم زدن نظم موجود و ایجاد نظم مورد نظر صاحبان آن رویکرد است. اصلاح طلبی نیز بیان گر باور به تحول تدریجی و گام به گام است. در این تحقیق منظور از اصلاح طلبی اپوزیسیون این است که آنان معتقدند می توان از طریق اصلاحات مداوم با استحاله نظام، آن را از بنیاد تغییر داد.

روش تحقیق؛ در این پژوهش از روش تاریخی-تحلیلی استفاده شده است و با طرح چهار سوال مستتر در متن، به صورت: چه بود؟ چه گفت؟ چه کرد؟ و چه شد؟ به بررسی نمایندگان این جریان فکری-سیاسی پرداخته شده است. شیوه گردآوری داده ها نیز به شیوه کتابخانه ای است و از مصاحبه به عنوان مکمل استفاده شده است.

ت. یافته های تحقیق:

آن گونه که از آثار مکتوب موجود در باره جنبش سوسیالیستی ایران بر می آید ممنوع فعالیت شدن حزب توده پایان عصر سوسیالیسم در ایران تلقی شده است که پس از سرکوب دیگر نمایندگان این جریان سیاسی اتفاق افتاده بود، اما بر اساس یافته های این پژوهش این جریان فکری-سیاسی به اشکال مختلف تداوم یافته است و با توجه به این که این جریان بیشتر متأثر از تفکرات کمونیستی بود برغم فروپاشی شوروی بخش عمده ای از آن

همچنان خود را پیرو مارکسیسم-لنینیسم می داند. بخش دیگر از این جریان با تاثیر پذیری بیشتر از تحولات جهانی و ایران به راست گرایش یافته است و دموکراسی را در الویت برنامه های خود قرار داده است. داخل کشور نیز شاهد فعالیت نمایندگان این جریان فکری-سیاسی است ، اما سوسیالیست های داخل فرصت نیافته اند تا در عرصه سیاسی وارد شوند. این بخش از سوسیالیستها در قالب کار فکری-فرهنگی و با رویکردی انتقادی نسبت به چپ سوسیالیستی ازسویی و نظام حاکم از سوی دیگر، به تبلیغ ایده خود مشغول است. مهمترین ویژگی جریان اخیر آزادی خواهی ،مستقل و دموکراتیک بودن آن است. به هر جهت این جریان فکری -سیاسی در اشکال مختلف به حیات خود ادامه می دهد.

ث. نتیجه گیری:

نمایندگان جنبش سوسیالیستی ایران که در دوره انقلاب با انقلابیون همراه شده و رهبری مذهبی ها را پذیرا شده بودند، بعد از انقلاب مراحل متعددی را پشت سر گذاشته اند. ابتداء با انقلابیون همراه بودند. هرچند این همراهی توأم با انتقاد از پاره ای از سیاست ها بود، اما به تدریج با شکل گیری

نظام جدید که عملاً سوسیالیست ها را از گردونه بازی خارج می ساخت در مقابل آن قرار گرفتند و به شدت سرکوب شدند. این سرکوبی حتی متوجه لایه هایی از این جریان شد که مذهبی ها را مورد حمایت بی دریغ خود قرار داده بودند. این تقابل که ابتداء به صورت انتقادات تند نسبت به برخی از سیاست های نظام بود به مرور گسترده تر وتندتر شد به گونه ای که بعد از حوادث ۳۰ خرداد

۱۳۶۰ تبدیل به نبرد مسلحانه شد. جدال های چندساله عملا نماینده گان این جریان را به شدت تضعیف کرد به گونه ای که فعالیت آنان در کشور به حداقل ممکن تقلیل یافت. در نیمه دوم دهه ۶۰ این جریان دوره رکود را می گذراند، اما در پایان این دهه و سال های آغازین ۷۰ احزاب و سازمان های آن احیاء شدند. بویژه با تحولات نیمه دوم دهه ۷۰ تحرك بیشتری یافتند. بخش فعال در خارج از کشور این جریان سیاسی همچنان بر سرنگونی جمهوری اسلامی تاکید دارد ، اما در نحوه تحقق این هدف اختلافات زیادی در آن مشاهده می شود . در حالی که بخشی از آن اصلاحات دامنه دار را عاملی برای استحاله نظام و در نتیجه سرنگونی آن می پندارد، بخش دیگر بر سرنگونی از طریق انقلاب و بسیج توده ها اسرار می ورزد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می نمایم.

استاد راهنما: دکتر حسین افشار

سمت علمی: استاد یار

نام دانشکده: حقوق و علوم سیاسی

محل امضاء:

رئیس کتابخانه:

محل امضاء:

فهرست مطالب

عنوان

.....
.....
صفحہ.....

مقدمہ

.....
.....
الف.....

فصل اول : کلیات

تحقیق	موضوع	تعریف
.....	.....	.....
.....	.....	.....
		۱.....

تحقیق	.....	اهداف
.....	.....	.....
	.....	.....
		۲.....

تحقیق	.....	اہمیت
.....	.....	.....
	.....	.....
		۳.....

اصلي	.....	سوال
.....	.....	.....
	.....	.....
		۴.....

.....	.....	فرضیہ
.....	.....	.....
	.....	.....
		۴.....

تعریف ..... مفاهیم

.....

..... ۴

روش ..... تحقیق

.....

..... ۹

منابع ..... تحقیق

.....

..... ۱۰

موانع و مشکلات ..... تحقیق

.....

..... ۱۱

ادبیات و پیشینه ..... تحقیق

.....

..... ۱۲

سازماندهی ..... تحقیق

.....

..... ۱۴

فصل دوم : دیدگاه های نظری و مباحث تاریخی

گفتار اول : سوسیالیسم در نظر و در عمل - در غرب.

.....

..... ۱۵

گرایش های نو در

..... سوسیالیسم

.....

..... ۵۹

جمع

..... بندی

.....

..... ۶۶

گفتار دوم : سوسیالیسم در کشور های عربی خاورمیانه
.....
.....
..... ۶۹

سوسیالیسم در مصر.....
.....
.....
..... ۷۰

سوسیالیسم در سوریه.....
.....
.....
..... ۷۸

سوسیالیسم در عراق.....
.....
.....
..... ۸۴

جمع بندی.....
.....
.....
..... ۹۰

فصل سوم : سوسیالیسم در ایران از مشروطه تا انقلاب
سوسیالیسم در ایران از تولد تا انقلاب ۵۷
.....
..... ۹۱

طالبوف تبریزی.....
.....
.....
..... ۹۶

محمد رسولزاده.....
.....
.....
..... ۹۷

حزب کمونیست ایران.....
.....

.....
.....
.....
..... ۹۸.....

۵۳ گروه
..... نفر.....

.....
..... ۱۰۳.....

توده حزب
.....
.....

..... ۱۰۶.....

دو و توده حزب
..... آزمون.....

..... ۱۱۰.....

توده حزب انشعابیون
.....
.....

..... ۱۱۶.....

اپریم اسحاق گروه
.....

..... ۱۱۶.....

اندیشه و کار رهایی جمعیت
.....
.....

..... ۱۱۷

ملکی خلیل سوم نیروی
.....

..... ۱۱۸.....

سوسیالیست خد اپرستان
.....
.....

..... ۱۲۲.....

جریان بر حاکم تفکرات
.....

.....
..... ۱۲۵.....

د هه ۴۰ وگسست چپ از سنت

.....
..... ۱۲۸ .....

سازمان انقلابي حزب توده

.....
.....

..... ۱۳۰ ....
سازمان چريک های فدائي خلق ايران

.....
..... ۱۳۳ .....

سازمان مجاهدين خلق ايران (مجاهدين مارکسيست)

.....
..... ۱۳۷.....

بندى جمع

.....
.....

..... ۱۴۳.....

فصل چهارم : سوسياليسم بعد ازپروزی انقلاب (۱۳۶۲-

(۱۳۵۷)

ديباچه

.....
.....

..... ۱۵۰ .....

حزب توده

.....
..... ۱۵۴.....

حزب توده و جريان چپ

.....
.....

..... ۱۵۹ .....

حزب	توده	و	اقتصاد	
.....	.....	.....	.....	.....
	۱۶۳			
حرکت	به	سوی	تقابل	
.....	.....	.....	.....	.....
	۱۶۸			
سازمان	چریک	های	فدایی	خلق
.....	.....	.....	.....	.....
			۱۷۵	
سازمان	پیکار	برای	آزادی	
.....	.....	.....	.....	.....
			۱۸۷	
سازمان	پیکار	و مسئله	ملی	
.....	.....	.....	.....	.....
	۱۹۳..			
سازمان	پیکار	و	دیگر	گروه
.....	.....	.....	.....	.....
			۱۹۴	
سازمان	پیکار		وجنگ	
.....	.....	.....	.....	.....
				تحمیلی
				.....
	۱۹۶			
سازمان	انقلابی	حزب	توده (رنجبران)	(
.....	.....	.....	.....	.....
			۱۹۹	
حزب			رنجبران	
.....	.....	.....	.....	.....
				و مسئله ملی
				.....
	۲۰۴			
اتحادیه	کمونئیست	های	ایران	(سربه داران)
.....	.....	.....	.....	.....
				۲۰۵

حزب کار ایران (توفان)

.....
.....

..... ۲۰۶ .....

سوسیالیسم دموکراتیک

.....
.....

..... ۲۰۷ .....

سازمان وحدت کمونیستی

.....
.....

..... ۲۰۷ .....

اتحاد

..... چپ .....

..... ۲۱۰ .....

مارکسیسم

..... انقلابی .....

..... ۲۱۲ .....

مارکسیسم انقلابی و جمهوری اسلامی

.....
.....

..... ۲۱۶ .....

جمع بندی

.....
.....

..... ۲۱۷ .....

فصل پنجم: سوسیالیسم از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۸۵

حزب

..... توده .....

..... ۲۱۹ .....

سازمان فدائی خلق (اکثریت)

.....
.....

..... ۲۲۹ .....

سازمان فداییان خلق (اقلیت) و منشعبین

.....

۲۳۴

سازمان فدائیان خلق (اقلیت)

.....

.....

۲۳۴

سازمان فدائیان و جمهوری اسلامی

.....

..... ۲۳۶

سازمان اتحاد فدائیان خلق

.....

.....

۲۳۷.....

سازمان اتحاد فدائیان کمونیست

.....

..... ۲۳۹

مائوئیسم

.....

.....

..... ۲۴۱

حزب رنجبران

.....

.....

..... ۲۴۱

حزب کار

..... ایران (توفان) .

.....

..... ۲۴۳

اتحاد کمونیست های ایران (سربه داران)

.....

..... ۲۴۴

حزب کمونیست ایران

.....

.....

..... ۲۴۶

حزب کمونیسم کارگری

.....
.....

۲۴۸.....

حزب کمونیسم کارگری و جمهوری اسلامی

.....
.....

۲۵۱.....

حزب کمونیسم کارگری (خط تقوایی)

.....
.....

۲۵۳.....

حزب کمونیسٹ کارگری - حکمتیست

.....
.....

۲۵۶.....

جمع

..... بندي.....

.....
.....

۲۵۹.....

نتیجه گیری.....

.....
.....

۲۶۰.....

منابع

.....
.....

۲۶۸.....

مقدمه

جنبش سوسیالیستی به عنوان جنبشی برابری خواه در ایران سابقه دیرینه ای دارد^۱. با این وجود در شکل نوین خود، نسبت به درازای تاریخ بسیار جوان محسوب می شود. سوسیالیسم در ایران اگرچه در بدو امر گرایش اصلاح طلبانه داشته است، اما به سرعت رویکردی انقلابی یافت. درست است که پیشگامان سوسیالیسم در ایران متأثر از سوسیالیسم رسمی روسیه بودند، اما باید به خاطر داشت که جامعه استبداد زده ایران پذیرای سوسیالیسم اصلاح طلب نبود و این نوع از سوسیالیسم به آراء و اندیشه های متفکرینی مانند کرمانی و طالبوف تبریزی محدود شد زیرا اصلاحات اجتماعی نیازمند وجود جامعه مدنی پویا، نظام قدرتمند پارلمانی و سازوکار دموکراتیک در عرصه انتخاب و تصمیم سازی است. اما جامعه ایران فاقد چنین سنتی بود. پارلمان و قانون اساسی مشروطه در ایران جایگاه مناسب خود را نیافت از آن جهت که نبض قدرت در دست شخص شاه و

---

^۱ - ایده عدالت خواهانه و مساوات طلبانه در ایران از سبقة طولانی برخوردار است. اگر از آموزه های زرتشت و منشور کورش بگذریم این ایده در قالب جنبشی اجتماعی در مزدک بامدادان عینیت می یابد. مزدک اندیشه برابری خواه خود را بر "دوآلیسم" زرتشت و مانی استوار کرده بود. مانی بر این عقیده بود که جدال میان نور و ظلمت با پیروزی نور همراه خواهد بود و این پیروزی را در فرجام تاریخ دیده و در رابطه با آن برای انسان نقشی جز پیشه کردن صبر و ریاضت کشی قائل نبود، اما مزدک با تاکید بر تضاد و جنگ میان نور و ظلمت بر این باور بود که نور در حال پیروزی است. او در این رابطه نقش مهمی را برای انسان در نظر گرفت و با گذار از ایده جیرآمیز "تناسخ" مورد نظر مانی بر اراده آدمی در تعیین سرنوشت تاکید و اعلام کرد که انسان می تواند در پیروزی نور تأثیر گذار باشد. در این رابطه مزدک برای ظلمت مظاهر و مصادیق عینی تعریف کرد. به نظر او ثروتمندان، محترکان، روحانیون و هر آن کس که به احتکار اجناس مورد نیاز مردم مبادرت می ورزید و در کل "طبقه ممتاز جامعه"، از مصادیق بارز ظلمت بودند. بنابراین طبقات محروم به عنوان حامیان نور موظف بودند تا با در افتادن با آنان به یاری نور بشتابند. این ایده موجب شکل گیری جنبشی اجتماعی شد که توانست غریب سی سال جامعه ایران را تحت تأثیر قرار دهد و برابرخواهی را به عنوان یک سنت در بطن فرهنگ ایرانی درونی نماید به این ترتیب شاید بتوان جنبش مزدکیان را اولین جنبش اجتماعی مساوات طلب در تاریخ محسوب کرد. در زمینه اندیشه مزدک ن. ک به: علی مهدی تقوی. عقاید مزدک (تهران، جهان، کتاب، ۱۳۵۶). اوتاکر کلیم، تاریخ جنبش مزدکیان، ترجمه جهانگیر فکری ارشاد (تهران، توس، ۱۳۵۹).

این تحقیق تلاشی است مختصر در همین راستا. قصد آن است تا با شناخت دیدگاه ها و عملکرد جریان سوسیالیستی در دوره بعد از انقلاب به شناخت بیشتری از این جریان سیاسی و فضایی که در آن عمل می کرده است و جایگاه آن در ادوار مختلف بعد از انقلاب ۵۷ نایل شویم. علاوه بر این به موازات این هدف محوری نتیجه جانی آن خواهد بود که دریابیم چگونه تحلیل های مبتنی بر پاره ای از مفروضات لایتغیر از سوی و عدم تمایل دولت رانتیر به جذب جریانات غیر از دیگر سو، جریانات سیاسی غیر حاکم را به سوی اپوزیسیون سوق می دهد.

در انتها جا دارد تا از عزیزانی که در امر این تحقیق بنده را مورد لطف قرار داده، یاری رساندند تشکر کنم. بدون شک اگر نبود لطف این عزیزان، مرکب نحیف دانش نگارنده ره به جایی نمی برد. از این جهت صمیمانه از آقای دکتر افشار به جهت راهنمایی های ارزنده و دکتر خرمشاد به جهت مشاوره های سازنده، سپاسگذاری می کنم. بی تردید تمام قصورات و کسری ها و نارسایی های موجود در این پژوهش